

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ЕФЕКТ ВПЛИВУ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ГЕНЕЗИСІ

PSYCHOTHERAPEUTIC EFFECT OF THE INFLUENCE OF SACRED ART ON THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE CULTURAL AND HISTORICAL GENESIS

У статті розглядається вплив сакрального мистецтва на розвиток Духовного потенціалу людини. Викладаються теоретичні основи дослідження – роботи вчених, які досліджували проблему сприйняття сакрального мистецтва та Духовного потенціалу крізь призму психології, філософії, богослов'я, історії, культури та соціології. Розглянено сакральне мистецтво як медіатор між людиною та Духовним світом. Наведено результати формотворчого лонгітюдного експерименту на базі ЧНВК Вільна школа «АСТР». Експеримент складався з емпіричного дослідження тривожності, агресивності, рівня відносин у сім'ї з застосуванням стандартизованих методик; введення авторської арт-терапевтичної методики; проведення повторного дослідження та аналізу результатів.

Пілотажне емпіричне дослідження вказало на зростаючий ріст тривожності та прихованої агресії у дітей. Ці випадки поглиблюються недоліками сімейного виховання, несприятливим психологічним мікрокліматом в сім'ї та суспільстві. Для психотерапевтичної корекції та розвитку Духовного потенціалу вперше було застосовано авторську арт-терапевтичну методику «Дні Творіння», що враховує образну метафоричну картину світу. Без розвитку образно-метафоричного мислення неможливо оволодіти ієрархією цінностей. Методика спрямована на розвиток у дитини відчуття, що вона оточена любов'ю та може самостійно віддавати цю любов оточуючим. Повторне дослідження вказало на зниження рівня тривоги та агресії, формування впевненості у власних силах творчо змінювати світ. Духовне виховання набуває особливого значення як джерело гармонії та впевненості на шляху до формування самосвідомості особистості на протязі стресу та інформаційної переповненості. Орієнтація дітей на Духовні цінності, знайомство з сакральним мистецтвом дають перспективи для позитивного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: сакральне мистецтво, соціальна перцепція, опосередковане сприй-

няття, Духовний потенціал особистості, дитяча творчість, арт-терапія.

The article considers the influence of sacred art on the development of human Spiritual potential. The theoretical foundations of the study are presented – the work of scientists who have studied the problem of perception of sacred art and Spiritual potential through the prism of psychology, philosophy, theology, history, culture and sociology. Sacred art is considered as a mediator between man and the Spiritual world. The results of the formative longitudinal experiment on the basis of ASTR Free School are presented. The experiment consisted of an empirical study of anxiety, aggression, the level of relationships in the family using standardized methods; introduction of the author's art-therapeutic technique; conducting repeated research and analysis of results.

An empirical pilot study showed a growing increase in anxiety and latent aggression in children. These cases are exacerbated by the shortcomings of family upbringing, unfavorable psychological microclimate in the family and society. For psychotherapeutic correction and development of Spiritual potential for the first time the author's art-therapeutic technique «Days of Creation» was used, which takes into account the figuratively metaphorical picture of the world. Without the development of figurative and metaphorical thinking it is impossible to master the hierarchy of values. The method is aimed at developing a child's feeling that he is surrounded by love and can give this love to others. Repeated research showed a decrease in anxiety and aggression, the formation of self-confidence to creatively change the world. Spiritual education acquires special significance as a source of harmony and confidence on the way to the formation of self-awareness of the individual in contrast to stress and information overload. Orientation of children to spiritual values, acquaintance with sacred art give prospects for positive development of the Ukrainian society.

Key words: sacred art, social perception, indirect perception, Spiritual potential of personality, children's creativity, art therapy.

УДК 159.937:94:246.3:159.91
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.15>

Данілова О.С.

к. психол. н.,
доцент кафедри практичної та клінічної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Лещинська Д.А.

магістр кафедри практичної та клінічної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Актуальність проблеми. Сучасний період в історії України та світу все частіше характеризують поняттями мінливості, невизначеності, складності та неоднозначності. В цей час пошук моральних та Духовних орієнтирів набуває особливого значення. Це викликає інтерес до української культурної та Духовної православної спадщини, адже протягом багатьох сторіч релігія давала відповіді на важливі Духовні запитання. Сакральне мистецтво передає емоційно заряджені образи та особливий досвід сприйняття світу, тому цікаво

дослідити проблему сприйняття сакрального мистецтва та його впливу на розвиток Духовного потенціалу особистості в культурно-історичному генезисі.

Об'єкт дослідження – вплив сакрального мистецтва на формування особистості.

Предмет дослідження – психотерапевтичний ефект впливу сакрального мистецтва на розвиток особистості в культурно-історичному генезисі.

Методи дослідження: загальнонаукові методи, метод герменевтики, метод інтро-

спекції, психолого-історична реконструкція, синтез, узагальнення.

Методики дослідження: тестування за шкалою явної тривожності для дітей CMAS (A. Castaneda, B. R. McCandless, D. S. Palermo, 1956) у адаптації А. М. Прихожан (1994, 2005), проєктивна методика для діагностики шкільної тривожності (розроблена А. М. Прихожан на основі методики E. W. Amen, N. Renison (1954)), проєктивні методики «Моя сім'я» (за Р. Ф. Беляєвської) та «Фантастична тварина» (за І. Фурмановим), авторська арт-терапевтична методика «Дні творіння» за принципами вальдорфської педагогіки.

Проблемами сприйняття образотворчого мистецтва займалися Р. Архейм та Р. Грегорі. Інтерес до вивчення механізмів психології мистецтва в рамках культурно-історичного підходу простежується в низці досліджень Л. Виготського, С. Рубінштейна, А. Леонтьєва, І. Беляєвського, В. А. Шкуратова, з урахуванням філософсько-богословських концепцій даними проблемами займалися Г. Г. Гадамер, Грановська Р., Григорій Дьяченко, В. Лоський, Е. Н. Трубецький, Л. А. Успенський, У. Екман.

На думку І. Білявського: «Створюване людьми предметне багатство (матеріальне та духовне) суспільства є лише зовнішня форма існування культури. Дійсний же її зміст полягає у розвитку самої людини, у всьому розмаїтті її здібностей, потреб, форм спілкування і т. д.» [1].

Методологічне розуміння творчого процесу у мистецтві, зокрема, психологічних його аспектів, згідно з концепцією І. Г. Білявського, засноване на визнанні особистості художника як «суб'єкта історії»; твердженні, що естетична діяльність реалізується в мистецтві, є спосіб освоєння дійсності, в якому художник пізнає світ і виражає своє ставлення до нього; у визнанні специфічних особливостей таланту художника втілювати світ у творі мистецтва [1].

Л. Виготський підкреслював: «Відчуття на початку індивідуальне, а через витвір мистецтва воно стає суспільним» [4].

Серед сучасної психологічної думки України проблемою Духовності займаються М. Боришевський, М. Савчин. М. Боришевський зазначає, що духовність – це здобуток, неоціненний скарб людини, якій з дитинства пощастило з вихователями, котрі талановито вели її до осягнення таємниць самотворення, вибудовували у ній віру та переконання в тому, що людина сама може і повинна стати творцем своєї долі [3].

Отже, творчість – це один з компонентів Духовного розвитку, який доступний

кожній людині. Займаючись творчістю, людина піднімається над собою, «обожаючи» і власне серце і серце інших [7]. Соціальна перцепція згідно думки Білявського І. Г. це система формування думок і вражень про навколишній світ на основі міжособистісних відносин та міжособистісного сприйняття [2].

Таким чином сприйняття сакрального мистецтва, як матеріал для історико-психологічної реконструкції виступає феноменом психології та культури. Складність і нерозробленість цієї проблеми пояснює переважання філософсько-богословських досліджень у цьому напрямі, хоча у зарубіжній та вітчизняній психології створено теоретичні умови конкретного емпіричного вивчення даного феномена. Савчин М.В визначає: «Духовний потенціал особистості як сукупність її духовних, душевних (психічних) і фізичних сил та властивостей, що визначають її стосунки з Богом, людьми і світом та життя. Людина з високим Духовним потенціалом, яка має догматичну свідомість... Основним сенсом її життя є вдосконалення себе і світу» [7].

На думку авторів статті для свого функціонування душа (психіка, особистість) потребують енергії, джерелом якої стає Духовна сфера як невичерпне джерело [5].

Творчість може допомогти подолати страхи, знизити тривожність, сприяти самопізнанню та доброзичливим відносинам з оточуючими, активній діяльності по вдосконаленню себе та світу. Емоційно-почуттєва сфера починає формуватися з дитинства. Через творчість дитина пізнає оточуючий світ та передає своє ставлення до нього. Відповідність індивідуальних, творчих здібностей вимогам оточення сприяє відчуттю задоволення та життєвій реалізації.

Формування свідомості особистості починається з дитинства. За А. Леонтьєвим: «Формування особистості потребує розвитку процесу цілепокладання та розвитку дій суб'єкта. Дії, все більш збагачуючись, вступають у протиріччя з народившимися їх мотивами. Явища такої трансформації формують кризи розвитку» [6].

Дослідження полягає у систематизації відомостей з різних джерел, щодо властивостей сприйняття творів образотворчого мистецтва взагалі та сакрального мистецтва зокрема, розкриття символіки мови ікон та їх духовного впливу; вивченні цілісного феномена людини у зв'язку зі становленням та розвитком Духовного потенціалу; виявленні терапевтичного впливу творчості на сакральну свідомість завдяки авторській арт-терапевтичній методиці.

У лонгітюдному експерименті розглянено психотерапевтичний вплив сакрального мистецтва на розвиток учнів третіх класів. Засновник вальдорфської школи Р. Штайнер називав цей період «Вихід з раю». Маленька особистість поступово наближається до порога – вихода з дитинства. Вона ще не зовсім вийшла, але починає відчувати свою відособленість від інших, самотність та вперше з'являється розуміння того, що людина смертна. На цьому етапі важливо допомогти дитині подолати внутрішню дисгармонію, тривожність, агресію, почуття самотності [8].

Тривожність та страхи є найрозповсюдженішою проблемою, що виникає у дітей молодшого шкільного віку. Це підтверджує сучасна статистика. Саме тому цікаво дослідити, як знайомство з православною культурою та зайняття художньою творчістю можуть вплинути на показники тривоги, агресію, формування власного «Я», відношення до оточуючих та навколишнього світу. Загалом у експерименті приймало участь 40 учнів 3 класів. З них 24 особи чоловічої статі та 16 жіночої. На першому етапі дослідження реципієнтам було запропоновано тестування за методикою шкала явної тривожності для дітей (The Children's Form of Manifest Anxiety Scale – CMAS). Дана методика була обрана тому, що тривожність та страхи є найрозповсюдженішою проблемою, що виникає у дітей молодшого шкільного віку. Дитину супроводжують ситуації, що провокують певні страхи: нові завдання, потреба у концентрації та сумлінності, відносини у класі та сім'ї, дотримання правил та розпорядку. Результати тестування за шкалою явної тривожності для дітей (А. М. Прихожан): дівчата – 50 % з нормальним рівнем тривожності, 25 % з декілько підвищеним рівнем тривожності, з явно підвищеною тривожністю відсутні, 12,5 % з дуже високою тривожністю, 12,5 % перевищили показники за шкалою соціальної очікуваності, що може вказувати на недостовірність результатів; хлопчики – 33,3 % з нормальним рівнем тривожності, 16,6 % з декілько підвищеним рівнем тривожності, 16,6 % з явно підвищеною тривожністю, 20 % з дуже високою тривожністю, 12,5 % перевищили показники за шкалою соціальної очікуваності. За проективною методикою для діагностики шкільної тривожності (А. М. Прихожан) кількість тривожних дівчат склала 40 %, хлопчиків – 55 %. Методика проективний малюнок «Моя сім'я» показує, як дитина сприймає взаємовідносини з іншими членами сім'ї та своє місце в сім'ї, висвітлює проблеми та конфлікти. Аналіз малюнків

сім'ї виявив 30 % сімей з високим рівнем дитячо-батьківських відносин, середнім – 60 %, низьким – 10 %. Досліджувані сім'ї дітей мають ознаки певного благополуччя, але крім цього мають і певні проблеми. Серед них на першому місці конфліктність у сім'ї. У бесіді виявилось, що батьки дітей з яскраво вираженим цим показником нещодавно розлучилися. На другому місці – відчуття неповноцінності в сімейній ситуації. На третьому місці – тривожність. На четвертому місці – ворожість в сімейній ситуації. Часто страхи та тривоги пов'язані з бажанням догодити дорослим. За проективною методикою «Неіснуюча тварина» показники наступні: низький рівень агресії – 30 % реципієнтів, середній рівень агресії – 50 %, високий рівень агресії – 20 %. Одержані в і результати вказують на зростаючий ріст тривожності та прихованої агресії у дітей. Ці випадки поглиблюються як правило ще й несприятливим психологічним мікрокліматом в сім'ї та у суспільстві взагалі. Для психотерапевтичної корекції та розвитку духовного потенціалу було розроблено та застосовано авторську арт-терапевтичну методику «Дні Творіння», що заснована на досвіді вальдорфських шкіл. Дана методика напрямлена на підтримку самосвідомості дитини, відчуття власної ідентичності, сприяння духовному розвитку та гармонії, зниження тривоги та агресії. Е. Еріксон говорив про ідентичність як про динамічний протягом всього життя процес організації життєвого досвіду в індивідуальному «Я».... Ідентичність виконує організуючу функцію в розвитку особистості, саме тому ідентичність є центральним поняттям при розгляді стадій психосоціального розвитку [9]. Методика «Дні Творіння» побудована на зайняттях живописом відповідно до тексту про створення світу з книги Буття та звертається до образно-метафоричного мислення. Духовна історія початку світу говорить мовою символів, образів та схожа на богослов'я ікони, де важлива кожна деталь, яка дозволяє правильно інтерпретувати текст. Арт-терапевтична методика «Дні Творіння» складається з шости малюнків, де спочатку створюється, а потім заповнюється середа: світло (перший день) – світила (четвертий день); вода та небо (другий день) – риби та птахи (п'ятий день); суша та рослини (третій день) – тварини та людина (шостий день). Кольори та сюжети малюнків мають глибоке символічне та психотерапевтичне значення. У перший день відділяється світло від темряви, що дає дитині можливість знайти у світло у самій собі. Золотий колір – це колір Божественної Благодаті,

а синє-фіолетовий символізує темряву. На другий день відділяються води небесної тверді від вод земної тверді. Це спонукає до волі та рівноваги дитини. Синій – колір спокою. На третій день води відходять і з'являється суша та рослини. Виникає коричневий, що поєднує у собі всі кольори, він є формотворчим. Зелений є символом росту та розвитку. На четвертий день створюються світила. Дитина відчуває перебіг дня та ночі, вплив космічних сил, знаходить орієнтири у темряві. В п'ятий день води та небо наповнюються рибами та птахами, що є невід'ємними від своїх стихій. Формується уявлення про безпечно та підтримуюче оточення. На шостий день Бог створює всіх тварин, та людину по своєму образу. З'являється червоний колір – колір тепла, енергії, любові. Тепер всі елементи творіння поєдналися у гармонії. Дитина, малюючи фарбами дні творіння, сама уподібнюється Творцю. У неї є сили створювати прекрасне своїм задумом та наполегливістю. Вона є частиною світу, що Бог створив з любові для неї, тому і вона має

піклуватися про цей світ. Малюнки, створені дітьми за цією методикою впевнені, наповнені яскравими фарбами, гармонійні та образні, що, безумовно, свідчить про розвиток творчого та Духовного потенціалу, впевненості у собі. Після цього займалися спогляданням та знайомством з православними іконами. Метою було сформувати образ світу, де панує Боже Світло та Благодать, а Добро перемагає Зло.

Було проведено повторне дослідження та порівняння результатів для виявлення впливу арт-терапевтичної методики на розвиток Духовного потенціалу дитини. За шкалою тривожності (А. М. Прихожан) у дівчат нормальний рівень тривожності зріс на 10 %, підвищений рівень тривожності незмінний, явно підвищений рівень тривожності впав на 15 %, високий рівень тривожності впав на 12,5 %, рівень недостовірних відповідей впав на 12,5 %; у хлопчиків нормальний рівень тривожності зріс на 22,7 %, підвищений рівень тривожності впав на 1,6 %, явно підвищений рівень тривожності впав на 1,6 %, високий рівень тривожності впав на 20 %

Шкала тривожності А.М. Прихожан

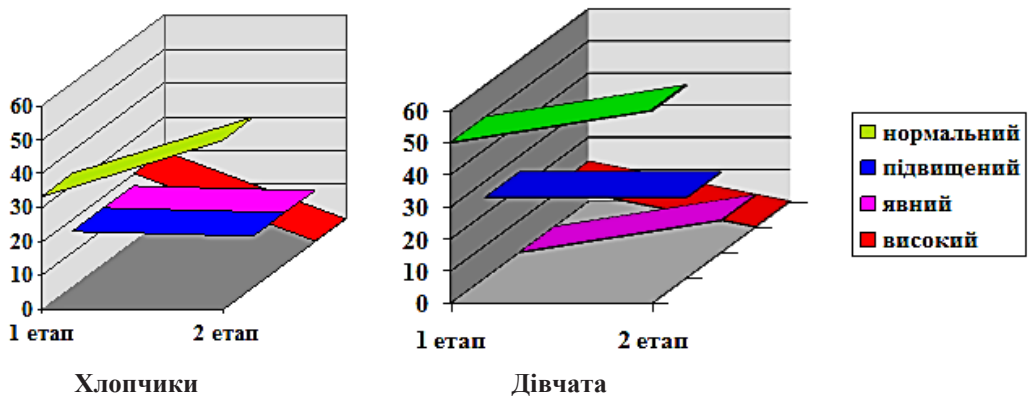

Рис. 1. Порівняння результатів за шкалою тривожності (А. М. Прихожан)

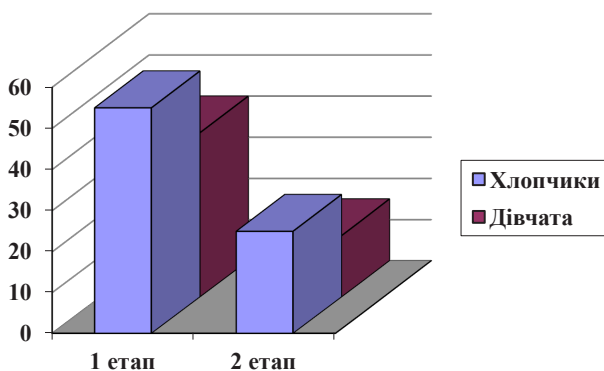

Рис. 2. Порівняння результатів за проективною методикою діагностики тривожності (А. М. Прихожан)

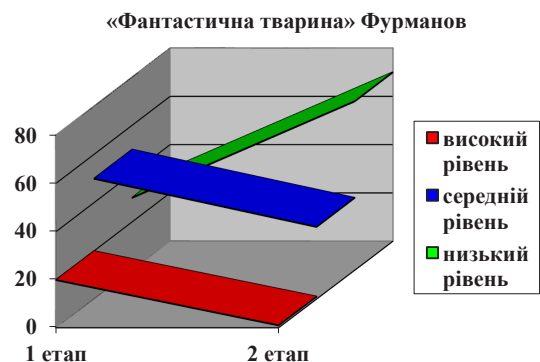

Рис. 3. Порівняння результатів дослідження агресивності «Фантастична тварина» Фурманов

Низький рівень агресії показали на 40 % більше реципієнтів, середній рівень агресії впав на 20 %, високого рівня агресії не виявлено.

Повторні малюнки сім'ї показали, що хоча певні проблеми залишилися, відношення до них змінилося. Малюнки більш конструктивні, яскраво розфарбовані, старанно виконані.

Результати дослідження показали, що ріст тривожності та агресивності дітей є актуальною проблемою сьогодення. Отримані результати вказують, що після застосування авторської методики «Дні Творіння» та споглядання образів ікон, показники тривожності та агресії у дітей значно зменшилися. Цю методику можна рекомендувати для розвитку Духовного потенціалу та душевної гармонії дітей. У майбутньому цікаво розробити таку методику для підлітків та дорослих. Отже, обширне міждисциплінарне дослідження підтвердило, що сакральне мистецтво впливає на розвиток духовного потенціалу людини. Знайомство з сакральним мистецтвом та зайняття творчістю на біблейські сюжети сприяє зниженню рівня тривожності та агресії, гармонізує відношення між особистістю та світом. В сучасній Україні виникає явна необхідність формування середи, що сприятиме

розвитку Духовного та творчого потенціалу на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білявський І. Г. Лекції з історичної психології : навчальне видання. Одеса : Астропринт, 2004, 448 с.
2. Білявський І. Г. Соціальна перцепція : навч. посібник до спецкурсу. Одеса : Астропринт, 2000. 116 с.
3. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: наукове видання : монографія. Київ : «Педагогічна думка», 2011, 199 с.
4. Выгодский Л. С. Психология искусства. М. : Педагогика, 1987, 345 с.
5. Данілова О. С., Щерблюк О. І. Духовний потенціал та особистісні якості майбутніх фахівців-психологів (Емпіричне дослідження на базі ОНУ ім. І. І. Мечнікова). Габітус. 2020. Вип. 13. С. 38–41.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1975, 304 с.
7. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : навчальне видання : монографія. Вид. 2-ге, пер., доп. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010, 508 с.
8. Штейнер Р. Педагогическая практика с точки зрения духовного-научного познания человека. М. : Парсифаль, 1997, 193 с.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ., под общей ред. и предисл. А. В. Толстых. 2-е издание. М. : Прогресс, 2006. 352 с.